

26.5.2021

EOAK/6232/2020

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin

Esittelijä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Riikka Jackson

PERHEKODIN MENETTELY

1 KANTELU

Kantelija soitti oikeusasiamiehen kansliaan ja kertoi haluavansa tehdä suullisesti kantelun sijaishuoltopaikkansa Ojantakasen perhekodin menettelystä.

Kantelija kertoi sijoituksensa perhekodissa alkaneen kesäkuussa 2020. Kantelijan mukaan häntä oli viimeisen viikon aikana kiinnipidetty kaksi kertaa, ja viimeksi hänelle oli jäänyt kaulaan ja jalkoihin vammoja. Kantelijan mukaan laitoksen työntekijä oli tarttunut häntä kaulasta ja työntänyt ovea vasten. Tapahtuma oli saanut alkunsa väkivaltaisesta tilanteesta kantelijan ja työntekijän välillä. Kantelijan mukaan hänet oli myös eristetty kiinnipidon jälkeen.

Kantelija kertoi puhelussa laitoksen säännöistä ja menettelytavoista. Kantelijan mukaan laitoksessa on yleinen sääntö, etteivät lapset saa pitää omaa puhelintaan laitoksen yleisissä tiloissa tai ollessaan pihalla tai muutoin laitoksen ulkopuolella liikkumassa.

Kantelija kertoi, että päivittäin "liikut" ovat kaksi tuntia ja mikäli lapsi myöhästyy (paljon) laitoksen asettamasta paluujasta on seuraamuksena liikkumisvapauden rajoittaminen tai seuraavien päivien "liikkujen" menettäminen. Kantelija kertoi, että hänelle oli tehty viikon liikkumisvapauden rajoittamista koskeva päätös sen takia, että hän palasi kolme tuntia myöhässä laitokseen.

Kantelijan mukaan, jos haisee tupakalle, tehdään henkilöntarkastus. Omaisuuden tarkastus on tehty kantelijalle myös tilanteessa, jossa hänen pöydällään oli nähtävissä tupakointivälineitä ja tyhjä nuuskapurkki.

Kantelija kertoi, että lääkkeiden otossa lääkkeen oton jälkeen on näytettävä avonaista suuta. Kantelijan mukaan lääkkeet on pakko ottaa ja hän kertoo eräästä tapahtumasta, jossa toista lasta oli painostettu rajoitusten käytöllä, mikäli lääkkeitä ei oteta.

Kantelija kertoo, ettei hän ole voinut ottaa yhteyttä omaan sosiaalityöntekijäänsä, koska sosiaalityöntekijä on lomalla.

2 SELVITYS

Kantelijan kanssa käydystä keskustelusta tehtiin muistio. Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin päätti ottaa asian tutkittavaksi. Muistion perusteella pyydettiin lausuntoa Oulunkaaren kuntayhtymältä sekä selvitystä Ojantakasen perhekodilta. Lausuntoon pyydettiin liittämään lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän selvitys.

Oulunkaaren kuntayhtymän perhe- ja sosiaalipalvelujohtaja toimitti minulle määräaikaan mennessä ainoastaan Ojantakasen perhekodin sille antamat selvitykset. Sen sijaan pyytämäni lausuntoa ei annettu, eikä asiakirjoihin ollut liitetty lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän selvitystä.

Selvitykset ovat tämän päätöksen liitteenä.

Kantelijan sijaishuolto Ojantakasen perhekodissa on päättynyt kantelun tekemisen jälkeen.

3 RATKAISU

3.1 Kiinnipidot ja eristäminen

Lastensuojelulain 68 §:ssä säädetään kiinnipidosta. Säännöksen mukaan laitoksen johtaja tai laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö voi lapsen rauhoittamiseksi pitää kiinni lapsesta, jos lapsi sekavan tai uhkaavan käyttäytymisensä perusteella todennäköisesti vahingoittaisi itseään tai muita, ja kiinnipitäminen on lapsen oman tai toisen henkilön hengen, terveyden tai turvallisuuden välittömän vaarantumisen vuoksi taikka omaisuuden merkittävän vahingoittamisen estämiseksi välttämätöntä.

Kantelijan mukaan häntä on kiinnipidetty perhekodissa kaksi kertaa, ja hänelle on aiheutunut kiinnipidosta vammoja. Lisäksi hänet on eristetty kiinnipitojen jälkeen.

Ojantakasen perhekodilta saamassani selvityksessä on kuvailtu kiinnipitoihin ja eristämiseen johtaneet tilanteet. Selvitysten perusteella ensimmäiseen tilanteeseen on kutsuttu ambulanssi ja ensihoitohenkilökunta on tarkastanut kantelijan voinnin. Toisen kiinnipidon ja eristämisen jälkeen kantelija on selvityksen mukaan kuljetettu ambulanssilla nuorten mielenterveysyksikköön.

Olen aikaisemmissa kannanotoissani todennut, että mikäli lapselle on aiheutunut näkyviä vammoja kiinnipidon yhteydessä, on terveydenhuollon ammattihenkilön tutkittava lapsi. Samoin on meneteltävä, mikäli lapsi pyytää tutkimuksen suorittamista tai kertoo aikuisille, että häneen on sattunut. Lapsen vammat, suoritettu tutkimus ja lapsen pyyntö on kirjattava siten, kuin lastensuojelulaissa erikseen rajoitustoimenpiteitten kirjaamisesta säädetään.

Saamani selvityksen perusteella kantelijan vointi on kiinnipidon jälkeen tarkastettu terveydenhuollon ammattihenkilön toimesta. Kiinnipidoista on asiakirjojen perusteella tehty lastensuojelulain tarkoittamat selvitykset ja eristämisestä on tehty päätökset ja seurantakirjaukset. Totean saamieni selvitysten perusteella laitoksen toimineen asiassa lastensuojelulain edellyttämällä tavalla.

3.2 Laitoksen säännöt ja muut rajoitustoimenpiteet

Oman puhelimen käyttö

Kantelijan mukaan omaa puhelinta ei saa käyttää laitoksen yhteisissä tiloissa.

Saamassani selvityksessä todetaan, että laitoksessa on tällainen sääntö, jota kuitenkin rikotaan jatkuvasti.

Olen aiemmissa kannanotoissani todennut, että yleinen kielto käyttää omaa puhelinta laitoksen yleisissä tiloissa ei ole mahdollinen. Puhelimen käytön rajaaminen laitoksen yleisissä tiloissa voi kuitenkin olla hyväksyttävää sellaisissa tilanteissa, joissa puhelimen käyttö aiheuttaa vaaraa tai haittaa lapselle itselleen tai muille sijoitetuille lapsille, tai jos rajaaminen on muusta syystä, kuten yksityisyyden suojan takaamiseksi välttämätöntä.

Henkilöntarkastus ja omaisuuden haltuunotto

Lastensuojelulain 65 §:n mukaan, jos lapsella on hallussaan päihtymistarkoituksessa käytettävää ainetta tai tällaisen aineen käyttöön erityisesti soveltuvia välineitä, ne on otettava laitoksen haltuun. Samoin on otettava laitoksen haltuun lapsella olevat aineet tai esineet, jotka on tarkoitettu lapsen itsensä tai toisen henkilön vahingoittamiseen. Laitoksen haltuun saadaan ottaa aineet tai esineet, jotka ominaisuuksiensa puolesta soveltuvat vaarantamaan lapsen omaa tai toisen henkilön henkeä, terveyttä tai turvallisuutta tai vahingoittamaan omaisuutta, jos on todennäköistä, että lapsi käyttää aineita tai esineitä tämän säännöksen tarkoittamalla tavalla.

Saman säännöksen 4 momentin mukaan, jos lapsella on hallussaan tuotteita, joita alle 18-vuotias ei tupakkalain (549/2016) 118 §:n mukaan saa pitää hallussaan, voidaan ne ottaa laitoksen haltuun. Haltuunoton voi tehdä laitoksen johtaja tai laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö. Haltuunotosta tekee päätöksen laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö, jollei omaisuutta palauteta.

Lastensuojelulain 66 §:n mukaan, jos on perusteltua syytä epäillä, että lapsella on vaatteissaan tai muutoin yllään 65 §:n 1 momentissa tarkoitettuja aineita tai esineitä, hänelle saadaan asian tutkimiseksi tehdä henkilöntarkastus.

Kantelijan mukaan laitoksessa tehdään henkilöntarkastus, jos haisee tupakalle. Lisäksi kantelijalle on tehty omaisuuden haltuunottoja sillä perusteella, että kiellettyjä aineita tai esineitä on ollut näkyvillä kantelijan huoneessa.

Laitoksen antaman selvityksen mukaan väite henkilöntarkastuksesta tupakalle haisemisen takia ei pidä paikkaansa. Selvityksessä todetaan, että avoimesti näkyvillä olevat nikotiinivalmisteet (nuuska, tupakka) voidaan ottaa laitoksen haltuun haltuunottopäätöksellä, eikä tällaisessa tilanteessa tehdä omaisuuden ja lähetysten tarkastamispäätöstä. Henkilöntarkastusta ei selvityksen mukaan voida tehdä tupakka tai nuuskaperusteella. Turvallisuutta vaarantavien esineiden ja aineiden (kaasusytytin, tulentekovälineet) löytämiseksi voidaan tehdä henkilöntarkastus.

Henkilöntarkastuksen tekemisen käytäntöjen osalta asiassa on esitetty ristiriitaista selvitystä. Tämän takia tyydyn toteamaan yleisesti, että lastensuojelulain mukaan henkilöntarkastusta ei voida tehdä sillä perusteella, että lapsi haisee tupakalle. Laitoksella on kuitenkin mahdollisuus ottaa haltuunsa lapsella näkyvästi hallussa olevat tupakkatuotteet lastensuojelulain 65 §:n 4 momentin perusteella.

Mikäli lapsen omaisuutta otetaan lastensuojelulain mukaisin perustein haltuun, eikä sitä heti palauteta, on haltuunotosta tehtävä kirjallinen päätös. Haltuunoton edellytyksien tulee yksilöllisesti arvioiden täyttyä, jotta lapsen omaisuutta ylipäättään voidaan ottaa laitoksen haltuun.

Saamieni asiakirjojen perusteella kantelijalle on tehty laitoksessa lain edellyttämät haltuunottopäätökset.

Lääkkeiden ottaminen

Kantelija kertoi, että lääkkeen ottamisen jälkeen tulee näyttää, että suu on tyhjä.

Selvityksessä myönnetään, että laitoksessa on tällainen käytäntö pakon sanelemana. Selvityksen mukaan, mikäli lääkkeiden ottoa ei valvota, hyvin usein käy niin, että lääkkeitä ei jostain syystä oteta, vaan niitä jemmataan ja otetaan myöhemmin esimerkiksi päihtymistarkoituksessa isompia määriä kerrallaan. Läkkeitä myös myydään taikka päihteitä käyttävät nuoret painostavat muita nuoria jemmaamaan omat lääkkeensä ja antamaan eteenpäin jollekin toiselle. Kenenkään ei ole selvityksen mukaan pakko ottaa lääkettä.

Olen aikaisemmissa ratkaisuissani todennut, että lainsäädäntö ei mahdollista lastensuojelulaitokseen sijoitetun lapsen pakkolääkitsemistä. Olen näissä ratkaisuissani viitannut potilaslain säännöksiin.

Saadun selvityksen mukaan laitos ei pakota lasta ottamaan lääkettä, vaan kysymys on sen varmistamisesta, ettei lääkkeitä käytetä väärin, minkä voidaan katsoa olevan hyväksyttävä tavoite. Kiinnitän kuitenkin laitoksen huomiota siihen, että lapsella on kehitystasonsa mukaisesti oikeus kieltäytyä lääkkeen ottamisesta. Mikäli lapsi syystä tai toisesta kieltäytyy lääkkeiden ottamisesta, tulee asia selvittää yhteistyössä lapsen, lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän sekä lasta hoitavan lääkärin kanssa. Lapsella on aina oikeus potilaslain mukaisin edellytyksin keskustella häntä hoitavan lääkärin kanssa lääkityksestään ja hoidostaan ja osallistua kehitystasonsa mukaisesti hoitoaan koskevaan päätöksentekoon.

Liikkuminen laitoksen ulkopuolella

Kantelun mukaan laitoksessa ei saisi liikkua vapaasti.

Selvityksen mukaan väite ei pidä paikkaansa, eikä laitoksessa ole mitään päivittäistä aikarajaa ulkoiluille. Selvityksen mukaan nuoren lähtiessä laitoksen ulkopuolelle kysytään, minne on menossa ja kauanko arvioi reissun kestävän ja sovitaan paluu-aika. Myöhästymisestä keskustellaan ja pyritään selvittämään syy. Mikäli nuori pääsääntöisesti ei pysty palaamaan sovitulla aikataululla voidaan seuraavia liikkumisia rajata jollain tapaa. Mitään liikkumisvapauden rajoittamisesta myöhästymisistä ei tule. Kantelija on selvityksen mukaan kulkenut varsin vapaasti itsekseen tai kaverin kanssa esimerkiksi kalastamassa useiden tuntien mittaisia reissuja kesän ja syksyn aikana.

Myös minulle toimitettujen kantelijaa koskevien päivittäismerkintöjen perusteella kantelija on liikkunut usein laitoksen ulkopuolella. Asiakirjojen mukaan kantelijalle on tehty yksi liikkumisvapauden rajoittamista koskeva päätös sen jälkeen, kun kantelija oli yrittänyt karata laitoksesta. Liikkumisvapauden rajoittamista koskevassa päätöksessä oli määritelty, että rajoituksen aikana kantelija liikkuu ohjaajan seurassa. Kantelija on rajoituksen aikana käynyt päivittäismerkintöjen mukaan ainakin kaupassa ja ulkoillut laitoksen pihalla.

Totean, että Ojantakasen perhekotiin vuonna 2018 tehdyn tarkastuksen pöytäkirjassa olen kiinnittänyt huomiota siihen, että selkeät kasvatukselliset säännöt ovat yksi sijoitettujen lasten hoidon ja kasvatuksen peruslähtökohta. Laitoksissa oleville lapsille voidaan asettaa tavanomaiseen, yleisesti hyväksyttävänä pidettävään kasvatukseen kuuluvia rajoja sen suhteen, missä lapsi voi liikkua ja minä vuorokauden aikana.

Totean yleisesti, että mikäli edellytykset lapsen liikkumisvapauden rajoittamiselle täyttyvät ja lapsen liikkumista laitoksen ulkopuolella on rajoitettava, on asiasta tehtävä muutoksenhakukelpoinen päätös.

Päätöksestä tulee ilmetä rajoittamisen perusteet sekä kuvaus siitä, millä tavoin liikkumisvapautta rajoitetaan.

Asiassa saamani selvityksen perusteella kantelija on saanut liikkua myös laitoksen ulkopuolella. Hänelle on kerran tehty liikkumisvapauden rajoittamista koskeva päätös, josta kantelijalla on ollut mahdollisuus valittaa hallinto-oikeuteen. Saamani selvityksen perusteella asia ei anna aihetta toimenpiteisiin.

3.3 Yhteys omaan sosiaalityöntekijään ja oikeusasiamiehen tietojensaantioikeus

Pyysin selvityspyynnössäni Oulunkaaren kuntayhtymältä lausuntoa ja selvitystä lapsen asioista vastaavalta sosiaalityöntekijältä. Oulunkaaren kuntayhtymä ei toimittanut minulle ollenkaan selvitystä lapsen asioista vastaavalta sosiaalityöntekijältä.

Minulle toimitetussa Oulunkaaren kuntayhtymän perhe- ja sosiaalipalvelujohtajan 22.10.2020 allekirjoittamassa ”Selvitys- ja lausuntopyyntönne” otsikoidussa asiakirjassa on todettu ainoastaan seuraavasti: ”Oulunkaaren kuntayhtymä on pyytänyt lausunto- ja selvityspyyntönne johdosta Ojantakasen sijaishuoltoyksiköltä selvityksen (---) kantelun johdosta. Ohessa Ojantakasen toimittama selvitys liitteineen.”

Oulunkaaren kuntayhtymä ei siis ole antanut minulle pyytämääni lausuntoa kanteluun.

Totean, että Oulunkaaren kuntayhtymä on sijoittajakuntana vastuussa kantelijan sijaishuollon järjestämisestä ja sen valvonnasta. Sijoittajakunnan on varmistuttava, että lapselle määrätty sijaishuoltopaikka vastaa hänen tarpeitansa ja lapsi saa tarvitsemaan hoitoa ja huolenpitoa. Sijaishuollosta vastuussa olevan kunnan on ryhdyttävä toimenpiteisiin, mikäli sijaishuoltopaikassa ei voida järjestää lapsen tarvitsemia palveluja ja tukea.

Sijaishuollon valvontatehtävää toteuttaa käytännössä lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Sosiaalityöntekijä valvoo sijaishuollon tosiasiallista järjestämistä, ja erityisesti hänen tehtäviinsä kuuluu valvoa lapseen kohdistettujen rajoitustoimenpiteiden käyttöä sekä sijaishuoltopaikan kasvatusten menetelmiä ja käytäntöjä. Tässä tarkoituksessa sosiaalityöntekijän on varmistettava, että lasta kohdellaan asianmukaisesti ja lainsäädännön edellyttämällä tavalla. Lastensuojelua toteutettaessa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tulee tavata lapsi riittävän usein henkilökohtaisesti. Tapaamisten yhteydessä sijoitetulle lapselle on aina järjestettävä myös mahdollisuus tavata sosiaalityöntekijää muiden läsnä olematta.

Kantelija on tehnyt sijaishuoltonsa järjestämiseen liittyen kantelun. Kantelussa on arvosteltu sijaishuoltopaikan käytäntöjä, mutta myös sitä, ettei kantelija kertomansa mukaan ollut saanut yhteyttä omaan sosiaalityöntekijäänsä.

Totean, että kun lapsi on tehnyt kantelun epäkohdista sijaishuoltopaikassaan, on sijaishuollosta vastuussa olevalla kunnalla velvollisuus ryhtyä selvittämään asiaa. Koska Oulunkaaren kuntayhtymä ei ole antanut minulle asiassa pyytämäni lausuntoa ja sosiaalityöntekijän selvitystä, en ole voinut varmistua siitä, että kuntayhtymä olisi toiminut edellä kuvatulla tavalla. Ilman kuntayhtymän lausuntoa ja selvitystä en voi myöskään ottaa kantaa siihen, onko kantelijan oikeudet suhteessa omaan sosiaalityöntekijään toteutuneet.

Pidän aiheellisena korostaa tässä tilanteessa oikeusasiamiehen tietojensaantioikeutta ja sen merkitystä kantelujen tutkimisessa.

Eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 7 §:n mukaan oikeusasiamiehen oikeudesta saada laillisuusvalvontaansa varten tarvitsemansa tiedot säädetään perustuslain 111 §:n 1 momentissa. Jotta oikeusasiamies voi toteuttaa hänelle perustuslaissa asetettua tehtävää valvoa perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumista, viranomaisten ja muiden julkista tehtävää hoitavien tulee antaa oikeusasiamiehelle hänen laillisuusvalvontaansa varten pyytämät selvitykset.

Oikeusasiamiehellä on perustuslain säännöksen mukaan oikeus kantelun tutkimiseksi saada salassa pidettäviä tietoja muun muassa kunnan viranomaisilta ja muilta valvottavilta. Tämä tarkoittaa, että viranomaisen tai muun valvottavan on lausuntoa ja selvitystä laatiessaan ja sitä antaessaan asianmukaisesti ja totuuden mukaisesti annettava kaikki asiaan vaikuttavat tiedot ja selvitettävä kantelukirjoitus huomioon ottaen, mihin sen menettely on kulloinkin perustunut.

Oikeusasiamiehelle annettavat selvitykset ovat oikeudellisesti merkityksellisiä kirjallisia todistuksia, koska ne muodostavat (pää)osan, siitä näytöstä, jonka perusteella kantelun kohteen toimintaa arvioidaan ylimmän laillisuusvalvojan kirjallisessa kantelumenettelyssä.

Perustuslain 111 §:n mukaisen tietojensaantioikeuden on vakiintuneesti katsottu tarkoittavan sitä, että oikeusasiamiehen pyytämien selvitysten antaminen on virkatehtävä, jota koskevat yleiset virkavelvollisuudet. Tehtävien asianmukaiseen hoitamiseen kuuluu, että annettavat selvitykset ovat paikkansa pitäviä.

Tästä on poikkeuksena oikeus olla todistamatta itseään vastaan (itsekriminointisuoja). Itsekriminointisuoja ei kuitenkaan sisällä oikeutta antaa paikkaansa pitämättömiä tietoja, vaan kyse on oikeudesta olla vaiti, jos on mahdollista, että tietojen antaja joutuisi tietojen antamisesta syytteen vaaraan. Pyydetty selvitys on aina annettava siltä osin, kuin se on syytteen vaaraan joutumatta mahdollista.

Ylimmän laillisuusvalvojan pyytämän selvityksen antamatta jättäminen tai sen antaminen tietoisesti puutteellisena tai totuudenvastaisena on vastoin perustuslaissa ja eduskunnan oikeusasiamiehestä annetussa laissa asetettua velvoitetta antaa ylimmälle laillisuusvalvojalle tämän tarvitsemat tiedot.

Kiinnitin vielä huomiotani siihen, että Oulunkaaren kuntayhtymä toimitti minulle Ojantakasen perhekodin lokakuussa 2020 päivämät selvitykset vasta helmikuussa 2021. Selvityspyynnössäni olin asettanut määräajaksi 30.10.2020.

4 TOIMENPITEET

Totean, että Oulunkaaren kuntayhtymä on ollut vastuussa kantelijan sijaishuollon järjestämisestä Ojantakasen perhekodissa. Sen olisi tullut selvittää kantelijan esille tuomia asioita ja antaa minulle asiassa perustuslain nojalla pyytämäni lausunto ja selvitys.

Pidän Oulunkaaren kuntayhtymän yllä kohdassa 3.3 kuvattua laiminlyöntiä vakavasti kantelijan oikeusturvaa vaarantavana. Tämän takia annan Oulunkaaren kuntayhtymälle oikeusasiamiehestä annetun lain 10 §:n perusteella huomautuksen vastaisen varalle.

Tässä tarkoituksessa lähetän jäljennöksen tästä päätöksestäni Oulunkaaren kuntayhtymälle.

Lisäksi pyydän, että Oulunkaaren kuntayhtymä antaa tämän päätöksen tiedoksi Ojantakasen perhekodille.